

Wybory czasowników dyrektywalnych oraz ich wpływ na ekwiwalencję merytoryczną i tekstowo-normatywną w tłumaczeniach wybranych przepisów konstytucyjnych

Selection of prescriptive verbs and their impact on substantive and text-normative equivalence in translation of chosen constitutional rules

Jan ILUK

Uniwersytet Śląski w Katowicach/University of Silesia in Katowice

E-mail: jan.iluk@us.edu.pl,

Lukasz ILUK

Wyższa Szkoła Finansów i Prawa w Bielsku-Białej/Bielsko-Biała School of Finances and Law

E-mail: lukasz@iluk.katowice.pl,

Abstract: The paper treats of legal (normative) pronouncements and their translations dealing with human rights and freedoms from three different countries. The texts chosen for this purpose were fragments of The Constitution of the Republic of Poland, The Basic Law for the Federal Republic of Germany and The Federal Constitution of the Swiss Confederation. The Original texts (in Polish and German respectively) were compared with their translations into German (two translated versions) and Polish (three translated versions of the German text and one translated version of the Swiss text). The evaluation of the translation solutions is preceded by a characterization of constitutional provisions and the grammatical means used to describe rights guaranteed to the recipients of the legal norm in the original texts. The main focus of the analysis was the use of verbs defining the mandated behavior of the norm addressee. The analysis allowed to ascertain that translations often mainly infract the text-normative equivalence beside the substantive equivalence. Such inconsistencies can lead to misinterpretation of the legal effect of the translated provisions. Therefore, translating constitutional texts requires a detailed juxtaposition of the grammatical means typical for similar the target legal system.

Keywords: constitution, normative pronouncements, translation, text-normative translation

Wstęp

Postulując systematyczne badania w zakresie lingwistyki legislatywnej, F. Grucza (zob. F. Grucza 2010: 7) podkreśla m.in. jej aplikatywne cele. Podążając jego tokiem argumentacji, można stwierdzić, że lingwistyka legislacyjna dostarcza również skutecznych instrumentów do oceny adekwatności dokonanych przekładów aktów prawnych. Problem jest o tyle ważny, że jakość przekładów obcojęzycznych aktów prawnych na język polski w literaturze przedmiotu oceniana jest często negatywnie¹. W

¹ Zob. np. J. Dudek/ M. Bochowicz 2011, M. Porzycki 2014, A. Matulewska 2014.

niniejszym artykule chcemy pokazać sposób analizy i weryfikacji dokonanych przekładów w kontekście adekwatnego posługiwania się językiem prawnym. Wskazane zostaną również skutki prawne użycia nieadekwatnych środków językowych w translatach wybranych aktów ustrojowych.

Do eksplikacji podjętej problematyki wykorzystane zostały wypowiedzi normatywne dotyczące gwarantowanych w konstytucji praw i wolności człowieka i obywatela oraz zobowiązań państwa lub jego wyspecjalizowanych organów do ich realizacji². Prawa i wolności jednostki oraz ich ochrona mają fundamentalne znaczenie z punktu widzenia urzeczywistniania w społeczeństwie wartości demokratycznych. Z tego względu państwo udziela jednostce gwarancje poszanowania jej statusu, jako istoty ludzkiej, obdarzonej naturalnymi i przyrodzonymi cechami, takimi jak potrzeba bycia szczęśliwym, wolnym, zdolnym do decydowania o swoim życiu itd. W demokratycznym państwie prawa ochrona praw i wolności znajdują poczesne miejsce w aktach normatywnych rangi konstytucji. Zwykle zagadnieniom tym poświęca się odrębny rozdział. Do analizy wybraliśmy stosowne artykuły z konstytucji polskiej, szwajcarskiej i niemieckiej ustawy zasadniczej. W tym miejscu należy nadmienić, że niemiecka Ustawa Zasadnicza została przełożona na język polski trzykrotnie przez różnych tłumaczy³, polska konstytucja na język niemiecki dwa razy⁴, a szwajcarska na język polski jeden raz⁵. Wielość tłumaczeń pozwala na dokonanie wnikliwszych analiz zastosowanych rozwiązań translacyjnych oraz ich ocenę pod względem merytorycznym i tekstowo-normatywnym. Porównanie sposobów redagowania materii prawnej w interesującym nas zakresie możliwe jest po dokonaniu stosownego opisu wykorzystanych środków językowych w wybranych systemach prawnych.

1. Struktura przepisów konstytucyjnych

Przepisy konstytucyjne mają najczęściej budowę dwudzielną, ponieważ nie zawierają sankcji. Składają się zatem z adresata i dyspozycji, w której określa się powinno zachowanie adresata danej normy (zob. A. Redelbach 2002: 142–143). Przepisy chroniące prawa i wolności człowieka i obywatela obowiązują zawsze i wszędzie, dlatego w swojej strukturze nie zawierają okoliczności, w których znajdują zastosowanie. Po-

² Inspiracją do niniejszej publikacji było przygotowanie przekładu Konstytucji Kantonu Zurych na język polski.

³ Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec z dnia 23 maja 1949. Tłumaczenie Bogusław Banaszak i Agnieszka Malicka. Cyt. UZ/B&M; Ustawa Zasadnicza dla Republiki Federalnej Niemiec. Tekst bez komentarza. Tłumaczenie Aleksander-Marek Sadowski. Cyt. UZ/Sa; Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec z 23 maja 1949 zmieniona w dniu 29 lipca 2009 r. Tłumaczenie z języka niemieckiego Ewa Schwierskott-Matheson. Cyt. UZ/Sch.

⁴ Verfassung der Republik Polen vom 2. April 1997. Tłumaczenie Ewa Schwierskott. Cyt. VRP/Sch; Verfassung der Republik Polen vom 2. April 1997. Tłumaczenie Ewa Misior. Cyt. VRP/M.

⁵ Zob. Z. Czeszejko-Sochacki, (2000), Konstytucja federalna Konfederacji Szwajcarskiej z dnia 18 kwietnia 1999r. Warszawa. Cyt. VCH.

nadto ze względu na generalny charakter norm konstytucyjnych wyzerowany jest często podmiot gramatyczny. Tak więc wypowiedzenie normatywne może ograniczać się do treści dyspozycji. Charakterystyczną cechą tych przepisów jest opisowy sposób ich formułowania, na który składa się (zob. A. Malinowski 2012: 106–108): (a) pozornie oznajmujący tryb zdania, (b) użycie czasu teraźniejszego, (c) użycie czasownika dyrektywalnego, często w formie nieosobowej z zaimkiem zwrotnym *się*, opisującego powinne zachowanie adresata danej normy, w przypadku zaś normy kompetencyjnej zachowanie podmiotu podległego kompetencji⁶.

2. Realizacja językowa wyrażen opisujących powinne zachowanie adresata przepisu w Konstytucji RP

Ze względu na ograniczone ramy artykułu podjęty problem zostanie wyjaśniony na przykładzie wybranych polskich, niemieckich i szwajcarskich przepisów konstytucyjnych, w których ujęto gwarancje podstawowych praw i wolności obywatela. Językowym eksponentem wyznaczania powinnego zachowania adresata w interesującym nas zakresie jest czasownik *zapewniać* z grupą werbalną. W tekście Konstytucji RP występuje 28 razy w kilku typowych strukturach składniowych. Najrzadziej stosowany jest schemat składniowy składający się z eksplicytnie wyrażonego adresata normy (podmiotu zdania), beneficjenta (recypienta) normy i dyspozycji, tj. czasownika dyrektywalnego w funkcji orzeczenia *zapewniać* i grupy werbalnej.

Por. art. 35 ust. 1 Konstytucji RP: *Rzeczpospolita Polska zapewnia obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury*⁷;

oraz art. 38 Konstytucji RP: *Rzeczpospolita Polska zapewnia każdemu człowiekowi prawną ochronę życia*.

Adresat normy, czyli państwo, na które nałożono obowiązek podjęcia działania w celu umożliwienia korzystania z zagwarantowanego prawa, w analizowanych przepisach występuje sporadycznie (łącznie 3 razy). Stosunkowo wiele polskich przepisów w tym zakresie tematycznym zawiera w swojej strukturze eksplicytnie wyrażonego beneficjenta (recypienta). Może on mieć formę rzeczownika lub najczęściej zaimka uogólniającego *każdy*. Dodatkową charakterystyczną cechą tego schematu składniowego jest forma czasownika w trzeciej osobie z zaimkiem zwrotnym *się*, który jest wskaźnikiem dyrektywnej funkcji danej wypowiedzi (zob. A. Malinowski 2012: 108).

⁶ W dogmatyce ten typ wypowiedzi dyrektywnych nosi nazwę wypowiedzi prymarnych (implicytnych). Podobnie jak wypowiedzi performatywne (eksplicytnie) z czasownikiem performatywnym lub operatorem deontycznym służą do wyrażania dyrektyw (zob. A. Malinowski 2006: 103 i 113).

⁷ Dokonane wytluszczenia mają służyć szybkiej identyfikacji omawianego członu wypowiedzi.

Por. art. 167 ust. 1 *Jednostkom samorządu terytorialnego zapewnia się udział w dochodach publicznych odpowiednio do przypadających im zadań.*

art. 41 ust. 1 *Każdemu zapewnia się nietykalność osobistą i wolność osobistą.*

art. 53 ust. 1. *Każdemu zapewnia się wolność sumienia i religii.*

art. 58 ust. 1 *Każdemu zapewnia się wolność zrzeszania się.*

Najwyższą frekwencję wykazują wypowiedzi normatywne z formą nieosobową czasownika, w której adresat nie jest wyrażony w strukturze powierzchniowej zdania.

Por. art. 49 *Zapewnia się wolność i ochronę tajemnicy komunikowania się.*

art. 50 *Zapewnia się nienaruszalność mieszkania.*

art. 59 ust. 1 *Zapewnia się wolność zrzeszania się w związkach zawodowych, organizacjach społeczno-zawodowych rolników oraz w organizacjach pracodawców.*

3. Sposoby wyrażenia wypowiedzi normatywnych w niemieckiej Ustawie Zasadniczej

W niemieckiej Ustawie Zasadniczej (GG) używa się w tym samym zakresie tematycznym czasownika *gewährleisten*. W całym tekście użyto go 16 razy, głównie w stronie biernej. Pozwala ona na depersonalizację wypowiedzi normatywnej.

Por. art. 4 ust. 2 GG: *Die ungestörte Religionsausübung wird gewährleistet.*

art. 7 ust. 5 GG: *Das Recht zur Errichtung von privaten Schulen wird gewährleistet.*

art. 14 ust. 1 GG: *Das Eigentum und das Erbrecht werden gewährleistet.*

W stronie czynnej czasownika tego użyto zaledwie w dwóch artykułach, w których adresat przepisu wymieniony jest eksplicitnie:

Por. art. 13 ust. 6 GG: [...] *Die Länder gewährleisten eine gleichwertige parlamentarische Kontrolle.*

art. 28 ust. 3 GG: *Der Bund gewährleistet, daß die verfassungsmäßige Ordnung der Länder den Grundrechten und den Bestimmungen der Absätze 1 und 2 entspricht.*

Recypient normy został wymieniony tylko w jednym przypisie, a sama norma ma charakter nakazowy wyrażony czasownikiem deontycznym *müssen*.

Por. art. 28 ust. 2 GG: *Den Gemeinden muß das Recht gewährleistet sein, alle An gelegenheiten der örtlichen Gemeinschaft im Rahmen der Gesetze in eigener Verantwortung zu regeln.*

4. Sposoby wyrażenia wypowiedzi normatywnych w szwajcarskiej Konstytucji Federalnej

W Konstytucji Szwajcarii z 2005 r. (VCH) w analizowanym zakresie tematycznym używa się wyłącznie czasownika *gewährleisten* w następujących schematach składniowych (łącznie 24 razy):

adresat normy (podmiot) + dyspozycja, tj. czasownik *gewährleisten* + grupa werbalna

Por. art. 51 ust. 2 VCH: *Die Kantonsverfassungen bedürfen der Gewährleistung des Bundes. Der Bund gewährleistet sie, wenn sie dem Bundesrecht nicht widersprechen.*

art. 172 ust. 1 VCH: *Die Bundesversammlung sorgt für die Pflege der Beziehungen zwischen Bund und Kantonen.*

art. 172 ust. 2 VCH *Sie gewährleistet die Kantonsverfassungen.*

dyspozycja, tj. podmiot gramatyczny + *ist/sind gewährleistet*

Por. art. 14 VCH: *Das Recht auf Ehe und Familie ist gewährleistet.*

art. 15 ust. 1 VCH: *Die Glaubens- und Gewissensfreiheit ist gewährleistet.*

art. 16 ust. 1 VCH: *Die Meinungs- und Informationsfreiheit ist gewährleistet.*

5. Porównanie cech formalnych wypowiedzi normatywnych w języku polskim i niemieckim

W literaturze przedmiotu zaleca się dokonywanie porównań konkretnych regulacji prawnych przed przystąpieniem do ich planowanego przekładu (zob. P. Sandrini 2009: 153). Porównania tekstów prawnych dla celów translacyjnych ograniczają się zwykle do określonej sytuacji komunikacyjnej, danego typu tekstu lub konkretnej regulacji prawnej. W tym kontekście mówi się o porównaniach w skali mikro. Mogą się one ograniczać do wybranych aspektów, które w przypadku tłumaczenia mają istotne znaczenie. Przedmiotem takiego interlingwalnego (mikro)porównania jest ustalenie:

- odpowiedników terminologicznych;
- ekwiwalentnych struktur składniowych służących do wyrażenia podobnej materii prawnej;
- frekwencji i dystrybucji konstytutywnych środków językowych;
- zakresów interlingwalnych konwergencji i dywergencji.

W ten sposób zdobyta wiedza pozwala na wybór najbardziej adekwatnej strategii translacyjnej, jeśli w konkretnym przypadku tłumaczenie syntagmatyczne byłoby obciążone jakąś wadliwością. Porównania pozwalają również ocenić poprawność i merytoryczną adekwatność dokonanych już przekładów, które mogą być wykorzystywane przez innych tłumaczy jako usankcjonowane wzory rozwiązań translacyjnych.

Porównując analizowane wypowiedzi prymarne, można zauważyć następujące konwergencje i dywergencje interlingwalne:

(a) w niemieckojęzycznych tekstach konstytucyjnych jedynym odpowiednikiem polskiego czasownika *zapewniać* jest *gewährleisten* i odwrotnie. Mają one status najbliższych naturalnych odpowiedników, tzn. występują w tych samych kontekstach semantycznych i stylistycznych oraz są używane przez ekwiwalentne organy prawodawcze;

(b) analizowane struktury mają postać zdań oznajmujących w czasie teraźniejszym w trzeciej osobie. Informują one „o istnieniu stanu rzeczy, który w rzeczywistości jest stanem nakazanym” (zob. A. Malinowski 2012: 109);

(c) podmiot oznacza adresata normy. W schematach składniowych o najwyższej frekwencji jest on jednakże wyzerowany;

(d) schematy składniowe o najwyższej frekwencji nie wymieniają również beneficjenta prawa. W niemieckojęzycznych konstytucjach jest on wymieniony tylko raz w odniesieniu do konkretnej instytucji;

(e) dyspozycja, tj. orzeczenie i grupa werbalna, w wypowiedziach dyrektywalnych określa zachowanie adresata normy (zob. A. Malinowski 2012: 106). W polskiej konstytucji czasownik *zapewniać* występuje w stronie czynnej, ale w większości wypowiedzi ma formę nieosobową z zaimkiem zwrotnym *się*. W niemieckiej ustawie zasadniczej jego semantyczny odpowiednik *gewährleisten* jest generalnie używany w stronie biernej czynnościowej, zwanej *Vorgangspassiv*. W szwajcarskiej konstytucji używa się tego samego czasownika w stronie biernej *rezultatywno-stanowej*, zwanej *Zustandspassiv*⁸. Różnica semantyczna między tymi formami polega na tym, że w pierwszym przypadku (niem. *Vorgangspassiv*) podkreśla się, że stan nakazany conceptualizowany jest jako gwarantowane działanie (niem. *Vorgang*), a w drugim jako gwarantowana właściwość (rezultat określonego działania) przysługująca beneficjentom prawa, najczęściej niewymienionych z imienia⁹.

Stwierdzone różnice semantyczne wskazują na wyraźnie odmienny sposób językowego ujęcia powinnego zachowania się adresata. W języku polskim generalnie nie odróżnia się takich niuansów semantycznych w ramach strony biernej, dlatego przekład tego rodzaju wypowiedzi będzie wiązał się z pewnym ich niedotłumaczeniem (ang. *undertranslation*). Istotna systemowa różnica interlingwalna polega na odwrotnym układzie tematyczno-rematycznym.

M. Zieliński zwraca uwagę, że w tekstach prawnych odpowiedni szyk w zdaniu jest „[g]łównym środkiem zapewnienia adekwatności wypowiedzi do zakładanych treści”, co wyraża się w relacji między tematem a rematem (zob. M. Zieliński, 1999: 51). W tekście polskiej konstytucji analizowane wypowiedzenia zaczynają się od formy nieosobowej czasownika *zapewnia się*, natomiast w niemieckojęzycznych tekstach jego odpowiednik w stronie biernej kończy dane zdanie. Jak widać z powyższego, układ tematyczno-rematyczny w analizowanych przepisach w języku wyjściowym i docelowym jest zupełnie odmienny.

6. Analiza adekwatności przekładów przepisów konstytucyjnych gwarantujących wybrane prawa i wolności

W dalszej części artykułu sprawdzimy, czy w profesjonalnie wykonanych tłumaczeniach ekwiwalencja leksykalna oraz strukturalna została zastosowana zgodnie z koncepcją przekładu E. Nidy/ CH. Tabera. Ich generalna zasada została ujęta w następującym sformułowaniu:

⁸ Polskie językoznawstwo nie odróżnia tej formy strony biernej.

⁹ Na podobną dystrybucję form strony biernej w kodeksach karnych Niemiec i Szwajcarii zwrócił uwagę G. Edlmann (zob. G. Edlmann 2012: 196).

Translating consists in reproducing in the receptor language the closest natural equivalent of the source language message, first in terms of meaning and secondly in terms of style (zob. E. Nida/ Ch. Taber 1969: 12).

Kładzie ona nacisk na ekwiwalencję pojęciową i stylistyczną. Ta ostatnia jest zachowana, jeśli użyta w przekładzie leksyka i składnia jest zgodna z normami preskryptywnymi w tekstach o analogicznym statusie i dotyczących podobnej materii prawnej w języku docelowego systemu prawnego (zob. Ł. Iluk 2015: 637). Jak już wyżej wspomniano, do szczegółowej analizy porównawczej i ilustracji podjętej problematyki wybraliśmy przepisy konstytucyjne, w których uregulowano kwestie praw i wolności obywateli oraz określono zakres obowiązków państwa lub jego organów w tym zakresie. Językowym wyróżnikiem tych wypowiedzi w języku polskim jest czasownik dyrektywny *zapewniać*, a w niemieckim *gewährleisten*.

W przekładzie szwajcarskiej konstytucji na język polski czasownik *gewährleisten* został regularnie przełożony za pomocą czasownika *gwarantować*.

Por. art. 14 VCH: *Das Recht auf Ehe und Familie ist gewährleistet.* → *Gwarantuje się prawo do małżeństwa i rodziny.*

art. 15 ust. VCH: *Die Glaubens- und Gewissensfreiheit ist gewährleistet.* → *Gwarantuje się wolność sumienia i wyznania.*

art. 16 ust. 1 VCH: *Die Meinungs- und Informationsfreiheit ist gewährleistet.* → *Gwarantuje się wolność poglądów i informacji.*

Jak wykazała powyższa analiza, w polskiej konstytucji czasownik *gwarantować* nie występuje ani razu. Wobec tego należy przyjąć, że czasownik *gewährleisten* jako składnik dyspozycji nie został przełożony za pomocą jego najbliższego naturalnego odpowiednika leksykalnego. Użycie w przekładzie czasownika *gwarantować* narusza więc w rażący sposób zasady jego dystrybucji w polskich aktach prawnych i tym samym ekwiwalencję tekstowo-normatywną¹⁰.

W trzech dostępnych tłumaczeniach niemieckiej ustawy zasadniczej na język polski w większości artykułów zastosowano najbliższy naturalny ekwiwalent leksykalny. Użycie czasownika *zapewniać* wymagało regularnej modyfikacji szyku wyrazów, wymuszającej zmianę układu tematyczno-rematycznego ekwiwalentnych wypowiedzi.

Por. art. 4 ust. 2 UZ/Sa: *Die ungestörte Religionsausübung wird gewährleistet.* → *Zapewnia się swobodę praktyk religijnych.*

art. 7 ust. 4 UZ/Sa: *Das Recht zur Errichtung von privaten Schulen wird gewährleistet.* → *Zapewnia się prawo do zakładania szkół prywatnych.*

art. 14 ust. 1 UZ/Sa: *Das Eigentum und das Erbrecht werden gewährleistet.* → *Zapewnia się prawo własności i prawo dziedziczenia.*

W przekładzie wielu przepisów niemieckich na język polski zamiast najbliższego naturalnego odpowiednika leksykalnego użyto również czasownika *gwarantować*. W

¹⁰ Więcej na temat ekwiwalencji tekstowo-normatywnej w D. Kierzkowska (2007: 95).

przekładzie Banaszaka i Malickiej występuje on 7 razy, Schwierskott 1 raz i Sawickiego 2 razy.

Por. art. 14 ust. 1 UZ/B&M: (1) *Das Eigentum und das Erbrecht werden gewährleistet*. → *Gwarantuje się prawo własności i dziedziczenia*.

art 28 ust. 3 UZ/Sa: *Der Bund gewährleistet, daß die verfassungsmäßige Ordnung der Länder den Grundrechten und den Bestimmungen der Absätze 1 und 2 entspricht*. → *Władze federalne gwarantują, że [...]*

art. 137 ust. 2 UZ/B&M: *Die Freiheit der Vereinigung zu Religionsgesellschaften wird gewährleistet*. → *Gwarantuje się wolność zrzeszania się w związkach wyznaniowych*.

Za nieadekwatnością takiego przekładu przemawiają następujące argumenty:

- czasownik *gwarantować* nie występuje w polskiej konstytucji. Ze względu na wyraźnie odmienną dystrybucję nie można go uznać za najbliższy naturalny odpowiednik leksykalny.
- w tekście prawnym obowiązuje żelazna zasada, że do oznaczenia jednakowych pojęć używa się jednakowych określeń, a różnych pojęć nie oznacza się tymi samymi określeniami¹¹. Zgodnie z tą zasadą również w przypadku przekładu nie powinno się stosować różnych odpowiedników leksykalnych dla tego samego czasownika w funkcji orzeczenia, jeśli nie ma przeciwko temu innych relewantnych powodów. Przekład niemieckiego czasownika *gewährleisten* raz za pomocą czasownika *zapewniać*, innym razem *gwarantować* ewidentnie narusza tę zasadę.
- wprawdzie czasownik *zapewniać* i *gwarantować* są w ogólnym języku polskim synonimami, ale w języku prawa różnią się nie tylko dystrybucją, lecz również semantyką. W języku ogólnym, a zwłaszcza ekonomicznym, realizuje – podobnie jak w języku niemieckim – znaczenia: *dawać gwarancję, ręczyć, zabezpieczać, przejmować odpowiedzialność za czyjeś zobowiązania finansowe*¹². Z tego względu jego użycie w tekście konstytucyjnym nadaje położonym wypowiedziom inny sens niż w tekście wyjściowym.
- w przeciwieństwie do języka prawa czasownik *gwarantować* i jego imiesłów *gwarantowany* używany jest m.in. w doktrynie przy omawianiu praw podstawowych, w formie związku łączliwego (*konstytucyjnie*) *gwarantowane prawa i wolności lub prawa i wolności gwarantowane przez [...]*.
- tym, jak arbitralnie podejmowano decyzję o wyborze polskiego odpowiednika, świadczą przekłady drugiego zdania w art. 21 ust. 1 GG:

Die Parteien wirken bei der politischen Willensbildung des Volkes mit. Ihre Gründung ist frei.

¹¹ Zob. Zasady techniki prawodawczej, art. 10 oraz Kodeks tłumacza (2005: 89–91).

¹² W polskiej konstytucji rzeczownik *gwarancje* występuje tylko 3 razy w związku łączliwym *gwarancje finansowe*. Potwierdzałyby to tezę o specyficznej dystrybucji tego czasownika w ekonomicznym znaczeniu.

W przykładzie zdania *Ihre Gründung ist frei*. na język polski zastosowano aż trzy różne strategie translacyjne:

1) tłumaczenie syntagmatyczne:

Por. → UZ/B&M: *Ich zakładanie jest swobodne*.

2) tłumaczenie uwzględniające uzus leksykalny korespondującego przepisu w docelowym systemie prawnym z powtórzonym rzeczownikiem *zapewniać*:

Por. UZ/Sa: [...] *Zapewnia się wolność tworzenia partii*.

3) tłumaczenie opisowe, które odbiega formą i znaczeniem od tekstu wyjściowego. Arbitralne użycie formy antonimicznej *nie podlega ograniczeniom* w miejsce niemieckiego orzecznika *frei* zmienia nie tylko sens wypowiedzi, ale również może wywołać inne skutki prawne niż przepis źródłowy. Taki przekład narusza zasadę zachowania tego samego efektu prawnego.

Por. → UZ/Sch: *Zakładanie partii politycznych nie podlega ograniczeniom*.

7. Analiza adekwatności przekładu wybranych artykułów polskiej konstytucji na język niemiecki

W przykładzie w odwrotnym kierunku generalnie wykorzystywano czasownik *gewährleisten* w stronie biernej czynnościowej. Ponadto dokonano zmiany układu tematyczno-rematycznego zgodnie z uzusem, jaki obowiązuje w niemieckiej ustawie zasadniczej.

Por. art. 49. VRP/Sch: *Zapewnia się wolność i ochronę tajemnicy komunikowania się*. → *Die Freiheit und der Schutz des Kommunikationsgeheimnisses wird gewährleistet*¹³.

art. 59. ust. 1. VRP/Sch: *Zapewnia się wolność zrzeszania się w związkach zawodowych, organizacjach społeczno-zawodowych rolników oraz w organizacjach pracodawców*. → *Die Freiheit, sich in Gewerkschaften, Sozial- und Berufsorganisationen der Landwirte und in Arbeiterorganisationen zusammenzuschließen, wird gewährleistet*.

art. 11 ust. 1. VRP/Sch: *Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania partii politycznych*. → *Die Republik Polen gewährleistet die Freiheit der Gründung und Betätigung politischer Parteien*.

W tłumaczeniu niektórych przepisów na język niemiecki zastosowano inne strategie. W przykładzie art. 50 Konstytucji RP:

Zapewnia się nienaruszalność mieszkania.

arbitralnie zastosowano strategię udomawiającą, chociaż nie całkiem konsekwentnie:

Por. VRP/Sch: Art. 50 *Die Wohnung ist unantastbar*.

¹³ W przykładzie tego przepisu naruszono składnię zgody podmiotu z orzeczeniem. Na marginesie należy dodać, że termin *Kommunikationsgeheimnis* jest terminem zapożyczonym z prawa austriackiego.

Jej efektem jest daleko idące upodobnienie polskiego przepisu do niemieckiego pod względem struktury składniowej i leksykalnej:

Por. Art. 13 ust. 1 GG: Die Wohnung ist unverletzlich.

Strategia udomawiająca spowodowała niedopuszczalną zmianę charakteru przepisu. Pod względem pragmatycznym wypowiedź dyrektywną w tekście wyjściowym cechuje większa siła illokucyjna niż w tekście docelowym. Wprawdzie charakter dyrektywny wypowiedzi w aktach prawnych nie wynika bezpośrednio z normatywnego charakteru wyrażenia językowego, lecz z faktu, że wydaje je podmiot mający kompetencje do działań prawotwórczych. Stosując wypowiedzi prymarne z czasownikami dyrektywnymi w aktach prawnych, prawodawca w pewnych przepisach celowo redukuje ich siłę illokucyjną (zob. Ł. Łukowski 2015: 198). W przypadku dwóch różnych systemów prawnych może się ona wyraźnie różnić, tak jak to ma miejsce w cytowanym artykule polskiej konstytucji i jego przekładach na język niemiecki. Ponadto w cytowanym przepisie wadliwie użyto przymiotnika *unantastbar* w funkcji orzecznika. Naruszono bowiem jego uzus dystrybucyjny w docelowym języku prawa. Przymiotnik ten w niemieckiej konstytucji występuje tylko w art. 1, w którym gwarantuje się nienaruszalność godności człowieka. W innych kontekstach używa się przymiotnika *unverletzlich*. W innym tłumaczeniu tej samej wypowiedzi zastosowano w pełni adekwatny przekład syntagmatyczny.

Por. VRP/Sa: Die Unverletzlichkeit der Wohnung wird gewährleistet.

Sporadycznie do przekładu wypowiedzi z eksplicytnie wyrażonym beneficjentem wykorzystano wyrażenie *Recht haben* (= *mieć prawo*). Konsekwencją jego użycia w przekładzie jest zamiana statusu beneficjenta prawa w adresata przepisu oraz przekształcenie wypowiedzi nakazującej na zezwalającą.

Por. art. 54 ust. 1 KRP/Sch: *Każdemu zapewnia się wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji.* → *Jeder hat das Recht auf freie Meinungsäußerung und auf die Sammlung und Verbreitung von Informationen.*

art. 58 ust. 1. VRP/Sch: *Każdemu zapewnia się wolność zrzeszania się.* → *Jeder hat das Recht, Vereine zu bilden.*

art. 65 ust. 1 VRP/Sch: *Każdemu zapewnia się wolność wyboru i wykonywania zawodu oraz wyboru miejsca pracy.* → *Jeder hat das Recht, den Beruf frei zu wählen und auszuüben sowie einen Arbeitsplatz auszuwählen.*

Z prawnego punktu widzenia zamiana ta ma fundamentalne skutki prawne. W tekście wyjściowym wskazuje się na pewne obowiązki nałożone na organy władzy publicznej, które wiążą się z zapewnieniem prawa do korzystania z usankcjonowanych w konstytucji praw, np. z wolności wyboru zawodu i miejsca pracy. W tłumaczeniu z kolei podkreśla się jedynie możliwość korzystania z tych praw przez jednostkę, pomijając zupełnie zakaz ingerencji państwa w określone sfery zachowań człowieka oraz obowiązki organów państwa, które powinny podjąć działania umożliwiające korzystanie z zagwarantowanego prawa. Z dokonanego przekładu nie można

byłoby więc wywodzić obowiązków państwa do podjęcia działań zmierzających do urzeczywistnienia przysługującego prawa. Chodzi o ewentualne roszczenie jednostki skierowane przeciwko państwu. Z przytoczonego przekładu można odczytać, że jednostka mogłaby powoływać się na przysługujące jej prawo podmiotowe, ale roszczenie o jego ochronę nie byłoby w takim przypadku zasadne. Natomiast w oryginalnym brzmieniu roszczenie takie jest absolutnie zasadne.

Mając na uwadze powyższe, trzeba stwierdzić, że przekłady wymienionych przepisów naruszają ekwiwalencję dyrektywalną w sposób rażący. Pod tym pojęciem rozumiemy taki przekład wyrażenia dyrektywalnego, który zachowuje siłę illokucyjną oraz konwencje leksykalne i składniowe przepisów w wyjściowym systemie prawnym. Siła illokucyjna jest tym elementem wypowiedzi, który decyduje o jej sensie. Jej składnikami są m.in.:

- cel (funkcja komunikacyjna);
- stopień natężenia celu;
- tryb prezentacji, tj. forma i sposób wypowiedzenia (zob. Ł. Łukowski 2015: 194).

Stopień natężenia celu może być wyrażony znaczeniem czasownika w funkcji orzeczenia, trybem i czasem. Przykładem egzemplifikującym ten problem jest udomowiający przekład ww. art. 50 polskiej Konstytucji na język niemiecki, dokonany przez E. Schwierskott. W przekładzie tym zmieniono nie tylko treść przepisu, lecz także siłę illokucyjną wykładników wypowiedzenia dyrektywalnego. Natomiast w przekładzie ww. art. 54, 58 i 65 nakazowy charakter wypowiedzi prymarnych zmieniono w taki sposób, że mają one charakter dozwolenia zamiast nakazowy. Zgodnie z tym można przyjąć, że stopień ekwiwalencji dyrektywnej jest istotnym wskaźnikiem zgodności efektu prawnego wynikającym z tekstu wyjściowego i docelowego. Arbitralne zmiany charakteru dyrektywalnego wypowiedzi prawnej w przekładzie należy zatem uznać za istotny błąd translacyjny i brak rzetelności.

8. Wnioski

Interlingwalne mikroporównania przepisów dotyczących podobnej materii z różnych systemów prawnych są niezwykle skutecznym narzędziem, za pomocą którego można:

- rozeznąć problem translacyjny i wybrać właściwą metodę przekładu;
- ustalić ekwiwalentne struktury składniowe służące do wyrażania podobnej materii prawnej, o ile występujące w tym zakresie różnice wykluczają przekład syntagmatyczny;
- zachować w maksymalnym stopniu ekwiwalencję denotacyjną i tekstowo-normatywną;
- dostrzec wagę problematyki ekwiwalencji dyrektywnej w tekstach normatywnych.

W przypadku istniejących tłumaczeń mikroporównania umożliwiają rzetelną weryfikację przyjętych rozwiązań translacyjnych pod względem merytorycznym i tekstowo-normatywnym oraz przyczyny wadliwości przekładów. Nie mniej ważną sprawą jest świadomość konieczności zachowania identycznego efektu prawnego. Nieadekwatny, tj. zbyt swobodny, przekład w tym zakresie stwarza możliwości innej interpretacji w języku docelowym niż wyjściowym. W przypadku tłumaczenia aktów prawnych zagrożenie takie jest realne zwłaszcza wtedy, kiedy tłumacz nie dysponuje wystarczającym rozeznaniem w wyjściowym i docelowym systemie prawnym, pogłębioną wiedzą na temat specyfiki języka wyjściowego i docelowego systemu prawnego oraz orientacji w zakresie sposobów wykładni przepisów prawnych.

Bibliografia

- Edelmann, G. (2012), *Gesetzessprache, Normativität und Übersetzung am Beispiel von Strafgesetzbüchern der Romania*, (w:) „Transkom” 5 (2), 190–210.
- Dudek, J./ M. Bochowicz (2011), *Tłumacze utrudniają interpretację prawa unijnego*, (w:) *Gazeta prawna*, 20.12.2011. (URL <https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/577501,tlumaczenia-utrudniają-interpretacje-prawa-unijnego.html>). [Pobrano 12.12.18].
- Grucza, F. (2010), *O tekstach nazywanych "ustawami", językowych brakach ustawy "Prawo o szkolnictwie wyższym" oraz lingwistyce legislatywnej*, (w:) „Lingwistyka Stosowana/ Applied Linguistics/ Angewandte Linguistik” 2, 7–39.
- Iluk, Ł. (2015), *Metoda poszukiwania i ustalania terminów w różnych systemach prawnych w oparciu o akty normatywne*, (w:) „Studia Niemcoznawcze”, t. LV, 631–644.
- Iluk, Ł. (2016), *Znaczenie wiedzy prawnej w procesie translacji terminów prawnych i prawniczych na przykładzie nazw środków zaskarżenia*, (w:) „Studia Niemcoznawcze”, t. LVIII, 501–518.
- Kierzkowska, D. (red.) (2005), *Kodeks tłumacza przysięgłego z komentarzem*. Warszawa.
- Kierzkowska, D. (2007), *Tłumaczenia prawnicze*. Warszawa.
- Łukowski, Ł. (2015), *Skuteczność formalna i materialna performatywu*, (w:) „Folia Iuridica” 75, 191–206.
- Malinowski, A. (2006), *Polski tekst prawny; wybrane zagadnienia*. Warszawa.
- Malinowski, A. (2012), *Polski tekst prawny. Opracowanie treściowe i redakcyjne*, wydanie 3. Warszawa.
- Nida, E. A./Taber, Ch. R. (1969), *The Theory and Practice of Translation*. Leiden.
- Matulewska, A. (2014), *Horror tłumaczeniowe czy tłumacze z piekła rodem? Czyli kilka słów o efektywności komunikacji interlingwalnej*, (w:) „Scripta Neophilologica Posnaniensia”, XIV, 101–118.
- Porzycki, M. (2014), *Lawina belkotliwych przekładów*, w: „Rzeczpospolita” 26.03.2004. (URL <http://archiwum.rp.pl/artukul/479748-Lawina-belkotliwych-przekladow.html>). [Pobrano 12.12.2018].

- Redelbach, A. (2002), *Wstęp do prawoznawstwa*. Toruń.
- Sandrini, P. (2009), *Der transkulturelle Vergleich von Rechtsbegriffen*, (w:) S. Šarčević (red.), *Legal Language in Action: Translation, Terminology, Drafting and Procedural Issues*. Zagreb, 151–165. (URL <https://www2.uibk.ac.at/downloads/trans-publik/LLtempus.pdf>). [Pobrano 23.06.2018].
- Zieliński, M. (1999), *Języki prawne i prawnicze*, (w:) W. Pisarek (red.), *Polszczyzna 2000. Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*. Kraków, 50–74.

Akty prawne

- Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft vom 18. April 1999* (Stand am 1. Januar 2018). Cyt. BVCH.
- Konstytucja federalna Konfederacji Szwajcarskiej z dnia 18 kwietnia 1999 r.* Tłumaczenie Z. Czeszejko-Sochacki, Warszawa 2000. Cyt. VCH.
- Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949* (BGBl. S. 1), zuletzt geändert durch Artikel 1 des Gesetzes vom 13. Juli 2017 (BGBl. I S. 2347).
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483. Cyt. KRP.
- Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie "Zasady techniki prawodawczej"*. Dz. U. Nr 100, poz. 908. Cyt. ZTP.
- Ustawa Zasadnicza dla Republiki Federalnej Niemiec*. Tekst bez komentarza. Stan: październik 2010 r. Tłumaczenie Aleksander-Marek Sadowski. Cyt. UZ/Sa.
- Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec z dnia 23 maja 1949*. Stan na 21 lipca 2010. Tłumaczenie Bogusław Banaszak i Agnieszka Malicka. Cyt. UZ/B&M.
- Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec z 23 maja 1949 zmieniona w dniu 29 lipca 2009r.* (BGBl.I S. 2248). Tłumaczenie z języka niemieckiego Ewa Schwierskott-Matheson. Cyt. UZ/Sch.
- Verfassung der Republik Polen vom 2. April 1997*. Tłumaczenie Ewa Schwierskott. Cyt. VRP/Sch.
- Verfassung der Republik Polen vom 2. April 1997*. Tłumaczenie Ewa Misior. Cyt. VRP/M.